
Rational Choice

PRIKAZ KNJIGE

Itzhak Gilboa
Cambridge, MA: The MIT Press, 2010, 296 str.

“[Rational choice paradigm] may seem like mental acrobatics. Rather than admitting that [it] is very restricted, we come up with redefinitions of concepts to save the principle we were trying to promote.” (str. 9)

U okviru društvenih znanosti teško je, gotovo nemoguće, pronaći teoriju koja daje točna objašnjenja i predviđanja ponašanja pojedinaca ili skupina. Složenu kakva jest, društvenu je stvarnost teško objasniti, a još teže predvidjeti. Pojedine teorije, bez obzira iz koje od društvenih znanosti potjecale, po prirodi stvari nužno nude samo približna objašnjenja pojava koje su predmet njihova izučavanja. Ako su pojedinačne teorije formulirane na način da ih je moguće falsificirati (Popper) suočavanjem s empirijskim opažanjima – što je, čini se, nužno za napredak znanosti – onda će svaka od tih teorija prije ili kasnije biti falsificirana¹. Međutim, pored teorija namijenjenih objašnjavanju ili predviđanju specifičnih pojava, postoje i širi sustavi mišljenja, sublimacije zajedničkih elemenata pojedinih teorija, koje nazivamo paradigrama. Kao takve, paradigme, za razliku od teorija od kojih su sazdane, po definiciji nije moguće falsificirati empirijskim metodama, što ih nikako ne čini manje korisnima za napredak znanosti. Naprotiv, upravo je ta robusnost ono što ih čini važnim alatom organiziranja naših

---

¹ Po Karlu Popperu, neku je teoriju (teorem, propoziciju, hipotezu) moguće falsificirati ako ju je moguće empirijski testirati. Kada su nalazi neke vjerodostojne empirijske metode u nesuglasju s teorijom koja se testira, kažemo da smo tu teoriju falsificirali. To, međutim, ne znači da je ista teorija kriva.

misli o pitanjima suviše složenim da bi ih se moglo zadovoljavajuće pojmiti u okviru bilo koje pojedinačne teorije, ma kako složena bila.

Jednom takvom paradigmatom u društvenim znanostima – paradigmatom racionalnoga izbora – bavi se Itzhak Gilboa u knjizi *Rational Choice*. Racionalni izbor temelj je, prije svega, suvremene ekonomske znanosti, iz koje se proširio i na ostala područja, poglavito na politologiju, sociologiju, biologiju i računalnu znanost. Činjenica da je racionalni izbor našao svoje mjesto u instrumentariju znanstvenika iz različitih disciplina govori o njegovoj paradigmatškoj vrijednosti. Unatoč tome, ekonomska znanost, kao kolijevka racionalnoga izbora, često je napadana na nekoliko osnova. Prvo, zamjera joj se da, iako je suviše matematizirana, rijetko nudi brojčano točna predviđanja. Zatim se navodi da njene vitalne pretpostavke bivaju često eksperimentalno falsificirane. Nadalje, nalazimo prigovore da ekonomisti ne uzimaju na odgovarajući način u obzir sreću, dobrobit (*well-being*), pravdu (*justice*) i pravednost (*fairness*). Naposljetku, nerijetke su i optužbe da su ekonomisti apologeti kapitalističkoga *statusa quo* koji nije u službi dobrobiti čovjeka. Autor knjige primjećuje da su te kritike, koje nisu bez opravdane osnove, nastale kao reakcije na pojedine teorije pa stoga želi prikazati one zajedničke elemente pojedinačnih ekonomskih teorija koje mogu preživjeti četiri navedene kritike; drugim riječima, autor želi prikazati racionalni izbor kao paradigmatu, pridonoseći time obrani ekonomije od kritika zasnovanih na nedostacima pojedinačnih teorija². Osim toga, Gilboa dio krivnje pripisuje samim ekonomistima koji u svom radu, posebno u nastavnom dijelu, premalo vode računa o retorici, čime posljedično do izražaja dolazi snaga implicitnoga.

U prvom dijelu knjige govori se o metodološkim osnovama racionalnoga izbora. U suštini, paradigmat racionalnoga izbora nalaže da se svaki problem izbora pojedinca raščlani na dva odvojena elementa – *željeno* i *dostupno*. Želje su, načelno, beskonačne, dok se samo neke od njih mogu doista ostvariti. Međutim, puko odvajanje željenoga od dostupnoga nije dovoljno; između njih ne smije biti izravne uzročno-posljedične veze, ali veza smije biti posredovana određenim informacijama, što se u stvarnosti

---

² *Upravo zbog toga knjiga nije naslovljena Rational Choice Theory, nego Rational Choice.*

Dok je prvi dio knjige radi jednostavnosti uvoda u problematiku usredotočen na model odlučivanja u uvjetima izvjesnosti, u drugom dijelu autor uvodi u priču neizvjesnost. Time se željenome i dostupnome pridružuje *moгуće*, što se odnosi na neizvjesnost ishoda određenoga odabira. Motivirajući čitatelja pitanjem treba li kupiti policu osiguranja ako joj je cijena veća od očekivanoga gubitka, Gilboa diskutira praktično značenje očekivane vrijednosti slučajnih varijabli i povezuje je sa zakonom velikih brojeva i pretpostavkom identično i međusobno neovisno distribuiranih (*i.i.d.*) slučajnih varijabli. Pritom je zanimljiva interpretacija zakona velikih brojeva kao «mehanizma za proizvodnju izvjesnosti»: zbrajanjem velikog broja slučajnih varijabli, neizvjesnost se ne akumulira pa je njihov prosjek izvjestan⁴. Čitatelju postaje jasno da maksimizacija očekivane vrijednosti, iako potencijalno intuitivan model ponašanja u uvjetima neizvjesnosti, nije zapravo privlačna ni u pozitivnom niti u normativnom smislu: kako inače objasniti činjenicu da ljudi plaćaju osiguranje po cijeni višoj od očekivanoga gubitka? Pravilo postupanja u uvjetima neizvjesnosti koje se pokazalo prilično suglasnim s opaženim ponašanjem je maksimizacija očekivane korisnosti zasnovane na aksiomima Johna von Neumanna i Oskara Morgensterna.

Budući da su za konstrukciju same funkcije očekivane korisnosti potrebne vjerojatnosti ishoda alternativnih odabira, autor raspravlja i o tome što je zapravo vjerojatnost. Pritom ističe problem standardnoga definiranja objektivne vjerojatnosti nekoga događaja kao relativne frekvencije njegova pojavljivanja, budući da se u takvoj definiciji moramo poslužiti zakonom velikih brojeva koji je i sam definiran korištenjem pojma vjerojatnosti, što stvara cikličnost. Osim toga, i pretpostavka o identično i međusobno neovisno distribuiranim slučajnim varijablama (*i.i.d.*), na kojoj se zasniva zakon velikih brojeva, predstavlja ideal ostvariv samo kao aproksimacija. Dodatni su problem situacije u kojima donositelj odluke s neizvjesnim ishodom nema iskustvenu podlogu za utvrđivanje «objektivnih» vjerojatnosti

---

⁴ *Prema zakonu velikih brojeva, ako imamo veliki broj slučajnih varijabli koje su identično i međusobno neovisno distribuirane (i.i.d.), prosjek ishoda slučajnih varijabli konvergirat će s vjerojatnošću 1 prema stvarnoj vrijednosti prosjeka.*

nisu svjesni ni mnogi ekonomisti, da se optimalnost po Paretu ne smije poistovjetiti s Paretovim optimumom.

U dijelu posvećenom teoriji igara, Gilboa dosta ekstenzivno govori o najpoznatijoj igri – dilemi zatvorenika – kroz koju uvodi pojmove dominantnih strategija i Nashove ravnoteže. Posebna je pozornost posvećena neopravdanosti naivnih kritika teorije igara, koje redom pokušavaju sugerirati da nekooperativni (i po Paretu inferiorni) ishod dileme zatvorenika nije ono što treba očekivati u društvenim interakcijama, a da pritom zagovornici takvih kritika nisu ni svjesni da izuzeci na koje se pozivaju uopće nisu strateške situacije sa strukturom dileme zatvorenika. Takve kritike svojom retoričkom snagom pridonose percepciji teorije igara kao discipline koja ljude smatra sebičnima i koja potiče na nekooperativno ponašanje u društvenim interakcijama. Na primjerima nekolicine drugih igara Gilboa tumači pojmove kao što su Nashova ravnoteža mješovitih strategija, zajedničko znanje, odabir ravnoteže (kad ih je više od jedne), ponavljajuća igra, povratna indukcija, vjerodostojna prijetnja i obvezivanje radi vjerodostojnosti. Vrlo je korisno što autor u različitim igrama ukazuje na osnovni postulat paradigme racionalnoga izbora – razlikovanje željenoga, dostupnoga i mogućega pri postavljanju problema. Poanta je da u analizi ljudskoga ponašanja moramo razumjeti što ljudi žele i što ih ograničava da to ostvare, bilo da je svrha analize opisivanje ili mijenjanje društvenih pojava.

U posljednjem i najkraćem dijelu knjige Gilboa se bavi vezom između racionalnosti i emocija, a potom između korisnosti i osobnoga blagostanja. Vrlo se često emocionalna sastavnica ponašanja smatra oprečnom racionalnoj sastavnici. Međutim, emocije nisu uvijek potpuno odvojive od racionalnosti; dapače, neke su emocije važne odrednice funkcije korisnosti s evolucijskoga stajališta. Primjerice, nesebično, emocijama posredovano ponašanje roditelja prema potomstvu zasigurno povećava vjerojatnost opstojnosti i širenja vrste. Kroz tu se evolucijsku prizmu može opravdati ravnoteža u nekoj igri ili pak odabrati najsmisleniju ravnotežu u igrama s više njih. Usto, zanimljiva je analogija između povoljnih slučajnih genskih mutacija i povoljnih slučajnih poteza u igrama: oba tipa «mutacija» mogu

bi im knjiga mogla pomoći da, prije svega, osvijeste potrebu za boljom retorikom kako u pozitivnim, tako i u normativnim aspektima njihova rada i komunikacije s javnošću, studentima ili nekim trećim. Mnogi ekonomisti prečesto imaju potrebu komentirati čak i ona područja društvene stvarnosti o kojima sami nisu radili sustavna istraživanja. Čini se da to proizlazi upravo iz činjenice da je moderna ekonomska znanost zasnovana na paradigmi racionalnoga izbora koja ekonomistima omogućuje intuitivan pristup najrazličitijim društvenim temama. Međutim, takve pretenzije prema općenitosti zahtijevaju savršenu retoriku. Nažalost, u stvarnosti se ekonomisti pokazuju nevještim retoričarima pa obično ostavljaju previše toga implicitnim, a da toga nisu ni svjesni. To daje kritičarima i povod i oružje za napade od kojih se ekonomisti teško brane, čak i kada su kritike jeftine.

Literatura

Gilboa, Itzhak, 2011, *Making Better Decisions: Decision Theory in Practice*, Chichester: Wiley-Blackwell.

Ivica Rubil
Ekonomski institut, Zagreb